

3. §. A kései köztársaság jogrendszere (préklasszikus jog)

115 **1. Ius civile — ius praetorium.** A kései köztársaság korának jogrendszerét alapvetően továbbra is a *ius civile* határozta meg, amely mellett azonban kifejlődött, majd megerősödött a *ius praetorium*.

A) A **ius civile**, vagyis a **civiljog** mint Róma speciális — modern kifejezéssel élve „nemzeti” — joga a római polgár valamennyi életviszonyát rendezte mind az állam, mind pedig polgártársai irányában. Erre vonatkozólag Gaius (I, 1) a következőket írja:

Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis.

„Minden nép, amelyet törvények és szokások kormányoznak, részint a saját maga jogával, részint minden ember közös jogával él. Az a jog ugyanis, amelyet minden nép a maga számára megalkotott, az ő sajátja, s azt civiljognak, mintegy ezen állam saját jogának nevezzük.”

Ez a civiljog, mint említettük, a római nép sajátos jogi formáinak összessége volt. A római jogrendszer differenciálódása folytán azonban a *ius civile* kifejezést más kategóriák ellenpárjaként is használták. A *ius civile*vel elsősorban a *ius praetorium*ot állították szembe. Emellett a *ius civile* párjaként szerepelt még a görög filozófia hatására koncipiált *ius gentium* (l. 128) és a *ius naturale* (l. 125) is, ezek szabályait azonban szintén a *ius praetorium* juttatta érvényre.

116 B) A köztársaságkori Róma jogrendszerének a régi eredetű szokásjogi szabályokból és az írott jogból (a népgyűlés által elfogadott törvényekből) álló *ius civile* mellett részét képezte az edictumkibocsátási joggal (*ius edicendi*), ill. igazságszolgáltatási hatalommal (*iurisdictio*) felruházott magistratusok, elsősorban a praetorok által megalkotott korszerűbb szabályanyag, amelyet a rómaiak *ius honorarium*nak (< honor 'tiszttség'), ill. annak legfontosabb részére utalva **ius praetorium**nak, praetori jognak neveztek. A római köztársaságban a legfőbb állami tisztviselőket, így a praetorokat sem illette meg a törvényhozás (***legislatio**) joga: ***praetor ius** [*dicere potest*,] **facere non potest** — „a praetor jogot [csak szolgáltat, de] nem alkothat”. A praetorok (és egyes más magistratusok, elsősorban az *aedilis curules*ek) azonban az általuk kibocsátott edictumokon keresztül, valamint az általuk gyakorolt **törvénykezés (iurisdictio)** keretében ténylegesen mégis egy új, sok esetben a civiljog ellenében is érvényre jutó joganyagot alakítottak ki. A *ius honorarium* írásban közzétett, de formai értelemben írott jognak (*ius scriptum*, l. 252) nem minősülő forrásait a magistratusok, elsősorban a praetorok edictumai (l. 276skk) képezték. A civiljog és a praetori jog párhuzamos megléte alapvetően két tényezőre vezethető vissza.

117 a) A civiljog merev, formális szabályai a jogszolgáltató magistratusok döntési lehetőségeit igen szűk körre korlátozták. A polgárok érdekeinek védelmére azonban a praetor *imperiuma* alapján már aránylag korán kialakított olyan **jogsegélyformákat**, amelyek nem támaszkodtak a civiljogi szabályokra. E jogsegélyekkel a praetor több-

nyire a szokásjogot juttatta érvényre, mégpedig sok esetben *contra legem*, vagyis szembehelyezkedve a civiljoggal.

A praetor az általa bevezetett szabályok célszerűségéért a senatusnak politikai felelősséggel tartozott. Ezzel összefüggésben a praetor kezdetben — egyfajta „fontolva haladás” jegyében is — csak bizonyos nem peres jogsegélyformákkal segítette a civiljog fejlődését (pl. praetori parancs bizonyos jogsértő magatartás abbahagyására, kár elhárítása végett idegen ingatlan birtokába való praetori beutalás stb.).

b) Mivel a törvénykezés szabályai nem voltak pontosan meghatározva, a *iurisdictio* keretében a praetornak tág lehetősége nyílt arra, hogy elősegítse, ill. esetleg korlátozza a civiljog érvényesülését. A *praetor peregrinust* ráadásul városi *collegájával* szemben egyáltalán nem kötötték a civiljog szabályai, így *imperiumából* kifolyólag szabadon — hivatalosan a *ius gentium* alapján — alakította ki önálló, a polgárok és az idegenek között alkalmazott perrendjét, amelyben nyilvánvalóan figyelemmel volt a peregrinusok hazai jogaiban érvényesülő és az általa használhatónak tartott jogi formákra, és szem előtt tartotta természetesen a római per szerkezetét is.

A Kr. e. II. század derekán hozott **lex Aebutia de formulis** a *praetor peregrinus* által kialakított **praetori perrendet** és a római perjog sajátossága folytán az annak keretében elhelyezkedő **anyagi jogi szabályokat** civiljogi erőre emelte, vagyis lehetővé tette e joganyagnak a római polgárok egymás közötti jogvitáiban való alkalmazását a *praetor urbanus* fóruma előtt.

Mindazonáltal valószínű, hogy a *praetor peregrinus* perrendje a civiljogi perrend mellett a városi praetor *imperiuma* alapján ténylegesen már a *lex Aebutia* előtt is alkalmazásban volt. A *lex Aebutia*t követően a *legis actio*k fokozatosan kiszorultak a gyakorlatból, míg aztán Augustus egyik törvénye, a Kr. e. 17-ben hozott *lex Iulia iudiciorum privatorum* majdnem maradéktalanul eltörölte őket.

Ebből a két forrásból: a) a *praetor urbanus* nagy jelentőségű peren kívüli jogsegélyeiből (esetleg egyéb irányú jogképző tevékenységének eredményeként) és b) a *praetor peregrinus* által kialakított és a civiljogba is átvett perrendből és az annak keretében elhelyezkedő anyagi jogszabályokból alakult ki idővel a **praetori jog (ius praetorium)**, amelyet Papinianus, a klasszikus jogtudós a következő módon határoz meg:

Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam (D. 1, 1, 7, 1).

„A praetori jog az [a jog], amelyet közérdekből a praetorok vezettek be a civiljog szabályainak kiegészítése vagy javítása céljából.”

C) A **ius civile** és a **ius praetorium** évszázadokon át párhuzamosan érvényesült egymás mellett. A praetor évente kibocsátott hivatalos hirdetménye, az *edictum* révén idővel oly fontos tényezőjévé vált a — nem civiljogi értelemben vett — jogalkotásnak, hogy Cicero már két **egyenrangú jogként** említi a civiljogot és praetori jogot, midőn az *ex iure civili ac praetorio* kitévelt használja (*Caec.* 12, 34).

A *ius civile* értelme ennek folytán fokozatosan megváltozott, ill. kibővült. A *ius praetorium*hoz és az általa érvényre juttatott *ius gentium*hoz és *ius naturalé*hoz képest a *ius civile* egyre inkább a régi, merev, szigorú civiljogot jelentette mint *ius strictum*, szemben a hajlékony, rugalmas, éltános praetori joggal mint *ius aequum* (l. 123).